

CZU: 261.6

MANIFESTAREA IDENTITĂȚII RELIGIOASE ÎN CONTEMPORANEITATE**Dina ȚĂRNĂ***Universitatea de Stat din Moldova*

În contextul sociocultural curent, în care decizia apartenenței religioase e subiect al alegerii personale, identitatea religioasă pare a fi mai instabilă ca niciodată. Majoritatea cercetărilor psihosociologice s-au axat pe studierea identității în timpul adolescenței, deși procesul construirii identității religioase nu se încheie la această vârstă, dovadă fiind convertirile religioase ce au loc la maturitate sau la bătrânețe. Atributele identității religioase postmoderne sunt asamblate adesea pentru a crea un bricolaj de credințe și practici, iar sociologii, antropologii relaționează acest fenomen cu expansiunea mass-mediei și cu capacitatea omului de a accesa o mare diversitate de informații religioase. Astfel, în multe situații, identitatea religioasă e reflectată în și modelată de tehnologia ce-i implică în sfera culturii, iar indivizii deseori își construiesc identitatea folosind informații din mass-media.

Cuvintele-cheie: *deconstrucție, identitate, identitate religioasă, multiculturalism, postmodernism.*

MANIFESTATION RELIGIOUS IDENTITY IN CONTEMPORARY

In the current socio-cultural context in which religious activity is a matter of personal choice and free time, religious identity seems to be more unstable than ever. Most psycho-sociological research focused on studying identity during adolescence, although the process of building religious identity does not end at that age, proof being religious conversions that occur in adulthood or old age. Fluidity and negotiation religious identity is a crucial piece in understanding human religious commitment. Postmodern religious identities are often assembled to create a DIY beliefs and practices, and sociologists, anthropologists relate this phenomenon to the expansion of the media and human capacity to access a wide variety of religious information. Thus, in many situations, religious identity is reflected and shaped the technology we use, and individuals build their identity using symbols media.

Keywords: *deconstruction, identity, religious identity, multiculturalism, postmodernism.*

Introducere

Religia a fost mereu un element important al identității personale și sociale, având o influență formativă majoră asupra gândirii și comportamentului omului, care l-a motivat să adere la principii etice și norme morale tradiționale, să mediteze asupra naturii umane și asupra scopului vieții, să manifeste altruism față de semenii săi și să practice o relație personală cu divinul prin rugăciune. Însă, ultimii 30-40 de ani au adus rapide schimbări economice, datorită dezvoltării comunicației și tehnologiei IT, creșterii mobilității sociale. Ca urmare, s-au produs importante modificări demografice. Acestea, la rândul lor, au provocat schimbări în normele familiale și tradiționale. Noua generație s-a pomenit între vechile tradiții morale și noile realități sociale. Identitatea religioasă preluată, prin tradițiile culturale, a fost pusă în fața ispitei de a fi „perfectată” cu una adoptată sub presiunea noii realități sociale.

1. Construcții și reconstrucții ale identității religioase

Dacă acum o jumătate de secol identitatea religioasă era dobândită prin naștere, asumată ca atare, relaționată de spațiul geografic și mediul educațional și social împărtășit de regulă cu ceilalți, astăzi identitatea religioasă a devenit un accesoriu pe care noile generații deseori îl aleg ele însele în mod liber și accidental. Iată două dintre ele. Primul caz se referă la perioada când în România, aliată Germaniei din timpul războiului, se răspândise ideea conformistă că „evreii botezați ... vor avea un regim mai bun și ... vor fi feriți de deportări” [1, p.452]. Și alt caz, cu încărcătură axiologică. Spre exemplu, N.Steinhardt (1912-1989) – scriitor și eseist român, care a fost botezat la 15 martie 1960 în închisoarea Jilava „... în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh” [2, p.83]. Iată unul dintre motivele invocate de evreul creștinizat în *Jurnalul* său : „... în iudaism, brahmanism și budism faptele rămân înregistrate de-a pururi și nu se șterg, pe când în creștinism credința și căința le desființează cu totul” [3, p.78], faptele păcătoase sunt iertate. După botez proaspătul creștinizat s-a simțit într-o stare nouă : „... sunt un om nou; de unde atâta prosepțime și înnoire? ... senzația că aș putea face orice... Un sentiment de siguranță absolută ... dacă este ceva în Hristos, este făptură nouă; cele vechi au trecut ... Noi, dar de negrit. Cuvinte nu găsesc, decât banale...” [4, p.84]. Evreul creștinizat e

conștient de faptul că sentimentele religioase sunt destinate pentru a fi trăite în experiența personală și că nu sunt potrivite cuvintele pentru a fi relatate: „Asta-i condiția umană” e concluzia lui N.Steinhardt [5, p.87]. Fiindcă diversitatea culturală și cea socială sunt caracteristicile distinctive ale vieții moderne, individul pare să-și poată alege propria orientare religioasă dintr-o varietate de opțiuni, pe lângă valorile sacre transmise de familie. „Nemuțumiți de metafora „cupolei sacre” ce descria realitatea religioasă a societății anterioare, cercetătorii contemporani au introdus conceptul de „piață religioasă” (*spiritual marketplace*) pentru a sublinia faptul că, într-o societate multiculturală, tradițiile și instituțiile religioase concurează pentru adepții săi, iar credincioșii achiziționează o religie în același mod în care consumatorii aleg din varietatea opțiunilor disponibile pe piața de servicii și bunuri de consum” [6, p.12].

În articolul *Identitatea religioasă în era mediatizării* din ziarul *Lumina* autorul Andreea Raluca Neagu susține că în lumea contemporană un șir de factori au contribuit la formarea unei mentalități de marketing: „În primul rând, atașamentul față de o religie a devenit voluntar, determinat, în parte, de eliminarea stigmatului atașat neparticipării la lăcașurile de cult și la serviciile religioase. În al doilea rând, religia părinților unei persoane nu mai este obligatorie (renunțarea la religia în care au fost născuți și crescuți a fost una dintre modalitățile principale prin care „generația X” s-a răzvrătit împotriva autorității). În ultimul rând, căsătoriile interreligioase, pronunțatele mobilități sociale și geografice, precum și influxul spiritualităților alternative au dus la posibilitatea experimentării altor practici religioase” [7].

În plină postmodernitate, sensibilitatea socială față de prezența sacrului s-a estompat. James A. Beckford, de exemplu, în *Religion and Advanced Industrial Society (Religia și Societatea Industrială Avansată)* [8], are în atenție contribuția religiei la procesul de integrare socială și la implementarea unor norme de conviețuire normală, dar și cercetarea științifică a aspectelor specifice postmodernității, cum ar fi prevalența tehnicii și a banului asupra credinței religioase.

În acest sens, Grace Davie, în comunicarea sa la cel de-al XII-lea Congres de Sociologie desfășurat la Madrid în 1990, insistă asupra opoziției dintre „declinul religiozității și condițiile creșterii bogăției” [9]. Francoise Champion, în *Recompositions du religieux (Recompunerea religiosului)*, intuiește bine faptul că „sociologia religiilor se prezintă majorității ca sociologia unei morți anunțate”, a unui sfârșit proclamat de Fr.Nietzsche la începutul secolului trecut prin „moartea lui Dumnezeu” [10].

Nu la fel de categoric este Th.Luckmann, care afirmă în buna tradiție germană a lui R.Otto că „în viața umană, supranaturalul este legat de natural” [11, p.36] și niciodată nu vom putea vorbi despre o „moarte anunțată a religiei” [12, p.36]. Astfel, poate fi prezent temporal doar un declin al vieții religioase sociale/instituționalizate și acela doar în anumite zone ale lumii.

Timpul recent este cel ce cunoaște, pe de o parte, ocultarea unor credințe și rituri constituite instituțional, iar, pe de altă parte, izbucnirea neașteptată a altora, până atunci neglijate. Exemple: *resurecția practicilor orientale* concomitent cu o criză a instituției Bisericii creștine; explozia unor vechi „erezii”, „schisme” din primele secole ale creștinismului ce devin obiect de analiză al sociologiei și antropologiei religiilor. Ocultismul, cu toate metamorfozele lui, de la astrologie și chiromanție la levitație și clarviziune, stă în atenția antropologiei și sociologiei actuale a religiilor.

2. Renegocierea identității religioase în postmodernitate

Religia asigură un aspect coeziunii sociale, prin ansamblul de idei, valori și norme necesare oamenilor pentru a-și forma o identitate comună. Ea coagulează relația dintre membrii unui grup oferind un ansamblu de valori comune. Ca exemplu elocvent este religia iudaică care a permis evreilor, fiind separați prin diferite regiuni și culturi timp de mai multe secole, să-și păstreze identitatea prin idei și practici religioase comune. Subliniem, în acord cu Fr.Haarmann, caracterul procesual al constituirii identității ca fiind o relatare a existenței. Religia ocupă un loc important în identificarea proceselor socioculturale și etnice: „Identificarea etnică drept un reflex al experienței alterității reprezintă un element important al constituirii identității individuale și al participării la identitatea colectivă, al încadrării proprii într-o comunitate condiționată religios, precum și al izolării față de alte comunități” [13, p.138].

Conceptul de identitate analitic se prezintă ca unul ambiguu și cu multe sensuri contradictorii. Studiile despre identitate se referă mai mult la lumea occidentală, specifică modernității târzii, fiind un proiect reflexiv. De aici reiese procesul continuu de remodelare a identității ca influență a pluralismului, curentelor culturale și a contextului personal.

N.Morgan și A.Pritchard în lucrarea *On souvenirs and metonymy: Narratives of memory, metaphor and materiality*, în *Tourist Studies* [14] menționează că, în contemporaneitate, identitatea este flexibilă, mobilă, adică identitatea individului se schimbă frecvent în timpul vieții și că acest lucru permite prezentarea teatrală a identității. În aceeași ordine de idei, Baumeister susține că identitatea modernă are mai multe fațete care sunt tot timpul în schimbare în comparație cu identitatea din epocile anterioare. A.Giddens consideră că în „postmodernitate sau în modernitatea târzie avem de a face cu un proces de pierdere a identităților colective și de accentuare a identităților individuale” [15]. Conform lui Th.Luhrmann și P.Eberl [16], identitățile nu sunt fixe, ele se schimbă în timp. Astfel, unele schimbări de situații, de context, de comportament aduc necesitatea renegocierii identității.

În viziunea lui J.Turner [17], cu cât identitatea socială împărtășită este mai proeminentă în economia identității persoanei date, percepția de sine a acesteia tinde să fie depersonalizată. Astfel, indivizii tind să se identifice și să se vadă mai puțin ca persoane diferite și mai mult ca reprezentanți „modificați” ai unei categorii sociale.

Formarea identității în termenii unei serii de comparații, ca și construct relațional, este descrisă de Erickson [18]. În viziunea lui, construirea identității ca proces are câteva etape: indivizii aflați în interacțiune îl compară pe individul țintă cu ei înșiși, apoi informațiile legate de această evaluare sunt vehiculate în conversațiile dintre părți, iar individul țintă ia acest *feedback* în considerare, comparându-se, la rândul lui, cu cei cu care interacționează. Aceste comparații influențează felul în care se definește persoana țintă.

În mediul tradițional în care a trăit de milenii, omul actual se confruntă cu invazia unei realități care-i cuprinde întreaga viață, care poartă denumirea de globalizare. Scara de valori tradiționale, atât teoretice, cât și comportamentale, practice, este pusă sub semnul întrebării sau chiar ignorată, combătută în multe din componentele sale.

Fenomenele diversității culturale determinate de procesele contemporane ale globalizării duc la o cercetare necesară a interacțiunilor interculturale, inclusiv a dialogului intercultural, precum și a efectelor acestora asupra identității și a factorilor determinanți ai acesteia. Într-o zonă de conviețuire a diferitor culturi și confesiuni religioase, acestea sunt capabile să creeze situații comunicative în care participanții recunosc în mod reciproc alteritatea și diversitatea. Pluralismul, una dintre caracteristicile specifice ale societății contemporane, însuflă individului, după cum am menționat, o negociere a identității religioase. Pune un alt mod, susceptibil de a construi identitatea religioasă în baza diferitelor tradiții religioase.

În contextul diversității religioase se încearcă a crea un om nou, lipsit de transcendență, adaptat tehnologiilor actuale și intereselor economice. În perioada globalizării au loc numeroase convertiri și un rol deosebit în acest proces îl joacă mass-media, care prin difuzarea informației îi face pe tineri să creadă în Islam, Iudaism, Catolicism (cu o creștere anuală de 12-13% catehumeni din 1993), Budism, sau să se deplaseze cu multiple fațete spre noile mișcări religioase inspirate din spiritualitatea de Est, din tradiția ezoterică sau din „ecologismul radical”, fie să le neglijeze pe toate.

Aderarea la o religie se înscrie în mod tradițional într-o tradiție religioasă și se transmite din generație în generație. Însă, această cerință deseori se confruntă, în lumea globalizării, cu refuzul de a adera la comunitățile ale căror tradiții sunt stabilite din timp.

3. Raportul dintre identitate și alteritate

În religie, astăzi se arată o schimbare fără precedent a credinței în rândul tinerilor care și-au exprimat îndoială față de alegerea generației adulte. Fiecare religie presupune o mobilizare permanentă a memoriei colective. În societățile tradiționale, în cazul în care lumea simbolic-religioasă este structurată pe un mit reflectând atât despre originea lumii, cât și despre cea a grupului, memoria colectivă este complet conținută, de fapt, în structurile, organizarea, limba, practicile de zi cu zi. Datoria de a adera la adevărurile primite de mai sus este mai puțin apreciată astăzi (în special de către tineri) ca autenticitate a subiectului care caută adevărul „său”.

În acest sens, în raportul identitate – alteritate se pune accentul pe stabilirea și nuanțarea relațiilor dintre construcția identității (în cazul dat, a identității religioase) și perceperea alterității. Claude Dubar în lucrarea *Criza identităților. Interpretarea unei mutații* vorbește despre faptul că identitatea este „rezultatul unei duble operații de limbaj: diferențiere și generalizare. Prima vizează definirea diferenței, ceea ce face singularitatea a ceva sau a cuiva în raport cu cineva sau cu altceva: identitatea înseamnă diferență. A doua caută să definească punctul comun unei clase de elemente diferite, toate de un același altul: identitatea înseamnă aparținere”.

nența comună. Aceste două operații stau la originea *paradoxului* identității: ceea ce este unic este ceea ce este împărțit. Paradoxul nu poate fi omis atâta timp cât nu se ia în considerare elementul comun al celor două operații: identificarea celuilalt și prin celălalt. Nu există identitate fără alteritate. Ca și alteritățile, identitățile variază din punct de vedere istoric și depind de contextul lor de definiție" [19, p.9].

Într-o definiție mai generală, identitatea constă în „faptul de a fi identic în fiecare moment cu sine însuși, desemnând starea unui obiect de a fi ceea ce este, de a-și păstra un anumit timp caracterele fundamentale, individualitatea” [20, p.878]. Alteritatea, din contra, reprezintă „caracterul a ceea ce este diferit de un eu, ceea ce constituie o entitate aparte, diferită, dar și senzația unui eu de a fi un altul, de a fi altcineva” [21, p.54]. De aici rezultă că identitatea se bazează pe ideea de unitate și exclude diferența, schimbarea, alteritatea. La limită, alteritatea potențială a eului ne oferă posibilitatea de a ne imagina orice, de a ne concretiza visele prin intermediul unui CELĂLALT fictiv, care este tot EU.

Identitatea personală apare în societate ca un proces în permanentă construcție și reconstrucție care se raportează întotdeauna la *celălalt*. Comunicarea (prin limbi, limbaje sau cultură) în cazul dat se conturează ca o relaționare, identitatea fiind direct influențată de raporturile, pozițiile și rolurile pe care le îndeplinește omul în relația cu o altă persoană. Manifestarea identitară presupune mai multe etape (căutare, formare, afirmare, recunoaștere), iar specialiștii în domeniile care abordează acest subiect își orientează cercetările spre diverse paliere: identitatea națională, identitatea culturală, identitatea socială, identitatea religioasă etc.

Criza identității religioase se evidențiază prin cauzele provocării unei crize a identității în perioada contemporană. De la aspectele internaționale, naționale, politice și culturale se cuvine să trecem și să reflectăm asupra persoanei, care, în ordinea importanței, este deasupra statului și chiar a realităților internaționale antrenate în procesul globalizării, sau mondializării, cum preferă francezii să numească acest proces. Scara tradițională de valori, atât teoretice, cât și comportamentale, practice, este pusă sub semnul întrebării, sau chiar ignorată ori combătută în multe dintre componentele sale.

Atât în modernitate, cât și în postmodernitate religia este o experiență individuală și socială a sacralului care este manifestat în mitologii, ritualuri și integrat într-o comunitate sau organizație. De exemplu, biserica este o formă de instituționalizare a religiei, ca expresie de organizare a relațiilor vieții spirituale cu viața materială. Sentimentul, gândirea, voința au fost privite, rând pe rând, drept esența experienței religioase, care lasă loc pentru menținerea misterului vieții.

Globalizarea este unul dintre fenomenele contemporane care au dus la deconstrucția identității religioase. Fenomenul globalizare nu are o definiție concretă, ci cuprinde o serie de caracteristici, din totalitatea domeniilor existente, cum ar fi cel al științei, al ideologiei, al religiei, al culturii, al socialului, al politicului și cel al economicului. O interpretare a globalizării o dă cercetătorul Samuel Huntington. Ca produs al globalizării este multiculturalismul care prezintă, interpretează și reevaluează experiența socială a diversității și a diferențelor, inclusiv religioase.

Religia, ca și istoria, filosofia sau arta, își are locul său bine stabilit, întrucât ea reglează raportul dintre om, viață și moarte. Comunicarea devine un element esențial în susținerea sentimentului religios în relația cu Celălalt. La acest punct trebuie de ținut cont de raportul dintre cultură și religie. În timp ce cultura induce omul să se schimbe și să se perfecționeze conform unui model prestabilit de idealurile din societate, religia îi oferă individului posibilitatea să se pună într-o relație specială cu Absolutul. De aici rezultă că religia și cultura nu sunt nici contradictorii, dar nici paralele. Atunci când s-a dorit ca ele să coincidă în mod total, religia s-a redus la nivel de cultură, iar cultura a devenit religie, sau s-a ajuns la o opoziție totală, fiecare din ele pretinzând la o autonomie. În afara acestor extreme religia se raportează la cultură ca parte la întreg.

Condiția de transpunere în care se găsește omul din zilele noastre în toate culturile creează o situație în care religia, din punctul de vedere al dimensiunii sale care transcende cultura, se transformă în critică la adresa culturii. Vorbind în acest context, religia poate să contribuie la conservarea și la consolidarea stabilității unei culturi, poate să fie un model de valori, situându-se într-un raport dialectic cu cultura.

Concluzii

Din cele relatate reiese că scopul principal al unei culturi constă nu în afirmarea propriei identități și a diversității sale, ci în incarnarea acelor valori care sunt comune umanității în general și persoanelor ca indivizi, pentru ca să se poată realiza vocația lor. În consecință, și cultura, în dinamicile sale cele mai profunde, tinde spre universalitate, care, la rândul său, este o premisă relevantă pentru un posibil dialog intercultural. Din moment ce există o legătură strânsă între cultură și religie, orice dialog interreligios este și un dialog inter-

cultural. De aceea, cei doi parteneri de dialog trebuie să-și afirme capacitățile personale pentru menținerea acestui dialog intercultural.

Observăm că astăzi nu religiile sunt în conflict direct unele cu altele, ci mai curând identitatea religioasă este o componentă a caracterului oamenilor, națiunilor sau grupurilor de națiuni aflate în conflict. Altfel spus, rolul identității religioase ca parte a identității grupurilor aflate în conflict este în creștere. Este un moment pus în prim-plan astăzi, când mase imense de musulmani din Libia, Siria ș.a. fugind de sărăcie, război și terorism imigrează în Europa punând în pericol identitatea religioasă a acesteia.

Referințe:

1. SEBASTIAN, M. *Jurnal: 1935-1944* / Îngrijirea textului de Gabriela Omăt. Tr. de Alina Skultety. Ed. a 2-a. București: Humanitas, 2016. ISBN 978-973-50-5307-9
2. STEINHARDT, N. *Jurnalul fericirii*. Ed. a 2-a. Cluj-Napoca: Dacia, 1992. ISBN 973-35-0210-3
3. Ibidem.
4. Ibidem.
5. Ibidem.
6. KURTZ, L. *Gods in the Global Village. The World's Religions in Sociological Perspective* (Zei în satul global. Religiile lumii din perspectivă sociologică). California: Pine Forge Press, 1995.
7. NEAGU, A.R. *Identitatea religioasă în era mediatizării*. <http://ziarullumina.ro/identitatea-religioasa-in-era-mediatizarii-75034.html>
8. BECKFORD, J.A. Religion and Advanced Industrial Society (Religia în societatea industrială avansată). In: *Acta Sociologica*. London: Sage Publications, Ltd. 1990, p.169-173. ISBN-10: 0043012299
9. GAVRILUȚĂ, N. *Sociologia religiilor. Credințe, ritualuri, ideologii*. Iași: Polirom, 2013. ISBN 978-973-46-3239-8
10. CHAMPION, F. *Recompositions du religieux* (Recompunerea religiosului). Paris: L'Harmattan, 2001, p.113-124.
11. LUKMANN, Th. Religia și condițiile sociale ale conștiinței moderne. În: *Studi di Sociologia*, 1988, nr.3-4, anul 26.
12. Ibidem.
13. KAHL, T. Întrebări și metode ale cercetării coexistenței interreligioase în Europa de Sud-Est. În: *Philologica Jassyensia*, 2006, an.2, nr.1, p.135-155.
14. MORGAN, N., PRITCHARD, A. *On souvenirs and metonymy: Narratives of memory, metaphor and materiality, în Tourist Studies*, vol.5. <http://tou.sagepub.com/cgi/content/abstract/5/1/29>
15. GIDDENS, A. *Modernity and Self Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press, 1991.
16. LUHRMANN, T., EBERL, P. Leadership and Identity Construction: Reframing the Leader – Follower Interaction from an Identity Theory Perspective. In: *Leadership*, 2007, vol.3. <http://lea.sagepub.com/cgi/content/abstract/3/1/115>
17. TURNER, J. Self-categorization theory. In: Manstead, A., Hewstone, M. [eds.]. *The Blackwell Encyclopedia of Social Psychology*, 1996, Blackwell Reference Online: http://www.blackwellreference.com/subscriber/tocnode?id=g9780631202899_chunk_g978063120289921_ss1-6.
18. HATCH, M.J., SCHULTZ, M. The Dynamics of Organizational Identity. In: *Human Relations*, 2002, vol.55. <http://hum.sagepub.com/cgi/content/abstract/55/8/989>]
19. DUBAR, C. *Criza identităților. Interpretarea unei mutații*. București: Știința, 2003. 231 p. ISBN 9975-67-329-5
20. ARON, R. *Introducere în filosofia istoriei*. București: Humanitas, 1997. ISBN: 973-28-0680-x
21. Ibidem.

Prezentat la 29.03.2017